

SECRETUL CULTURII FRANCESE

Conferință ținută la
Cercul Analelor, în
ziua de 14 Februar
1921

de

N. Jorga

BUCUREȘTI

Tip. CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC

1921

SECRETUL CULTURII FRANCESE

Conferință ținută la
Cercul Analelor, în
ziua de 14 Februar
1921

de

N. Jorga

BUCUREȘTI

TIP. CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC
1921

AUTOR *H. Torga*
VOL *Secretul culturii franceze*
No *944* ANUL *1921*

SECRETUL CULTURII FRANCEZE

— Conferință ținută la
Cercul Analelor, în ziua
de 14 Februar 1921 —

Onorat auditoriu,

Sînt dator să fac întăiu o constatare și pe urmă să încerc a defini rostul pe care această conferință poate să-l aibă în cercul conferințelor «Analelor».

Ceia ce vreau să constat întăiu este că mă găsesc aici în casa «Analelor», și aceasta explică pentru ce sînt aici. Nu voiu spune mai mult și voiu trece la definițiunea pe care mă simt dator să o stabilesc de la început asupra rostului propagandei frumoase și folositoare pe care «Analele» au început-o aici pentru întărirea adevăratei frății, basată pe înțelegere

reciprocă, între Romîni și Francesi, rost care, în concepțiunea mea, s'ar putea defini așa: Romîni vorbesc despre lucruri românești căutînd să interpreteze aceste lucruri românești prin simpatii de rasă care ni sînt foarte scumpe, și ei îndreaptă aceste lucruri românești către acea legătură dintre noi și poporul frances, mai mare decît legăturile dintre politica României și politica Franciei, pentru că aceasta este legătură dintre două rase, iar nu o legătură între două State numai și între două politice ale acestor State.

Politicele Statelor pot să se schimbe împreună cu miniștrii, dar sentimentele de rasă nu pot să dispară decît împreună cu rasa însăși.

Pe de altă parte, firește, este în programul «Analelor», cum înțeleg eu, și o altă serie de conferințe, pe care sîntem gata să le ascultăm cu cea mai mare simpatie, conferințe pe care Francesii le-ar ținea despre rosturile adînci și intime ale Franciei și poporului frances, pe care ne închipuim tot-

deauna că le cunoaștem foarte bine, dar care cer atîta trudă ca să le înțeleagă cineva într'adevăr, încît o serie întregă de conferințe n'ar fi suficientă pentru ca să înțelegem ce este de fapt poporul frances și pentru ca, iubindu-l, să știm ce iubim, să nu iubim o ușuratecă închipuire a noastră, ci acea mare realitate care este poporul frances.

Între una și între alta este o deosebire pe care m'am crezut dator să o fixeze de la început: între concepțiunea curentă pe care o avem — n'aș zice prea mulți, dar destui — și între altă concepțiune pe care fără îndoială nu o avem, pentru ca legătura sufletească între cele două națiuni să producă toate rezultatele pe care le așteptăm de la dînsa. Între această definițiune preliminară și între ceia ce va urmă, cred că este o strînsă legătură.

Mi-am propus să înfățișez, întru cît îmi îngăduie cunoștințele mele și întru cît sînt în stare să scot din aceste cunoștinți ideile generale care trebuie să formeze basa acestei conferințe, mi-am propus să

arăt care este secretul culturii franceze.

I.

Pentru multe persoane cuvintele acestea : Secretul culturii franceze, ar părea că sînt superflue. Ce fel de secret cînd atîta lume se crede în stăpînirea culturii franceze ? Cînd fiecare Român, cu ajutorul unei guvernante, cu cîtiva ani de învățatură, cu cîteva călătorii în Franța, adecă la Paris, poate avea stăpînirea întregii culturii franceze, de ce să se mai vorbească de secretul culturii franceze ? Cu toate acestea cred că acest secret al culturii franceze există, și e un lucru foarte important, iar a-l face să fructifice în sine este un lucru de cea mai mare importanță. Căci în felul acesta numai ni putem da sama de ce este adevărata Franță, de ce este poporul frances, și ni putem da sama încă de un lucru, care nu este indiferent pentru noi : e bine ca un popor, avînd o cultură atît de adevărată cum este cultura francesă, să aibă anume secrete care nu stau la îndemîna observatorului superficial și pe care tre-

buie multă trudă ca să le descopere cineva, și, cînd și noi vom avea o cultură cu secrete, pe care o să trebuiască conferențieri să-l lămuirească, fără îndoială că atunci și cultura noastră românească va însemna mult mai mult decît acum, cînd tainele populare ale acestei culturi sînt atît de puțin cercetate, fiindcă mulți le cred atît de puțin vrednice de interes.

Onor. auditoriu, persoanelor care cred că cunosc bine Franța și poporul frances în trecut și în present, care se îndrăgostesc, pe dreptate fără îndoială, în ceia ce privește motivul, cu mai puțină dreptate în ceia ce privește faptele lor, de cultura francesă, li lipsește în mare parte ceia ce trebuie să știe și ceia ce trebuie să simtă pentru ca aceasă dragoste să aibă sens. Persoanele acestea își închipuie, cum am spus, că această cultură francesă este «cultura» care stă înaintea ochilor tuturor, care se poate cunoaște cu cea mai mare lesniciune și pe care din cîteva cărți, luate Dumnezeu știe cum și

numai în momentul de față, o pot avea întreagă.

Poate să-mi fie îngăduit să spun întâiu, la stadiul la care am putut să ajung prin cercetările mele îndelungate privitor la istoria universală, în care Franța joacă un rol atât de important, poate să-mi fie îngăduit să spun că au fost două culturi franceze, care trebuiesc foarte neted deosebite: este cultura francesă cea veche, și aceia care a înlocuit-o, mult mai ușoară de înțeles și de apropiat de cel care caută a afla tainele acestei a doua culturi.

Cultura cea mai veche, cultura francesă medievală, care a trăit multă vreme și a jucat și ea un rol foarte important în istoria omenirii, este știută de puțină lume; e știută de puțini Români și, aș îndrăzni să spun, chiar în mijlocul poporului frances partea aceasta a culturii franceze, dacă este cunoscută de specialiști, a intrat mai puțin în conștiința generalității poporului frances. Și nu numai cultura aceasta a veacurilor vechi a intrat prea puțin în conștiința

poporului frances, care, de ar ști-o, s'ar întări încă mai mult, dar și anume amintiri istorice din aceeași epocă sînt și ele prea puțin intrate în conștiința despre sine însuși a acestui mare popor.

Acum în urmă, cînd am avut prilej să mă rostesc de atîtea ori asupra trecutului acestei națiuni, am observat un lucru — și mi s'a dat dreptate cînd l-am observat față de foștii miei profesori și față de colegii miei din Franța cari formează acum mediul științific, în domeniul meu, al acestei țeri — că este o istorie a Franciei care se învață în școli, pentru care se dau examene, pe baza cărora se capătă accesul în învățămînt. Această istorie a Franciei nu este totdeauna adevărata istorie a Franciei.

Istoria Franciei, în marginile regatului frances de odinioară, istoria Franciei în compartimentele sale, istoria Franciei în hotarele care se trag cu anumite linii colorate în atlasurile geografice, această istorie este, poate, une ori o parte mai mică din istoria poporului fran-

ces decît istoria Franciei care se găseşte dincolo de marginile Franciei însemnate în atlasele istorice.

Franţa cealaltă este în toate locurile unde a trăit sufletul frances, în toate locurile unde sufletul frances a făcut cuceriri, şi pentru sine şi pentru ceilalţi, cari şi-au format mai târziu o civilisaţie proprie şi din aportul acesta venit din Franţa. Este o istorie a Franciei, ziceam—şi sînt convins că am dreptate, chiar dacă nu mi s'ar fi dat de toţi acei cari m'au ascultat —, este o istorie a Franciei care a trăit în veacul al XIV-lea în Germania, cînd dinastia de Luxemburg era stăpîna asupra Imperiului, care, cu Henric de Luxemburg, a intrat în Italia, care şi înainte de venirea acestui Suveran în Italia se găsea în acea ţară, cel puţin în toată partea ei care se întinde între Po şi Alpi, fiindcă la Curtea conţilor de Savoia ca şi la Curtea marchisilor de Monferrat şi Saluzzo, Saluces, se vorbea limba provenţală întăiu, apoi francesă, şi Toma al III-lea, marchis de Saluzzo, a scris romanul lui alegoric-istoric

«Le chevalier errant» în limba francesă la sfîrșitul veacului al XIV-lea, iar cea mai veche cronică ce s'a alcătuit în Veneția a fost scrisă în limba francesă mult înaintea de a se scrie cronici în limba latină și italiană. Ba chiar cînd Marco Polo, vestitul călător, a stat să-și adune experiența ca să-și descrie călătoriile, a scris în limba francesă «Milionul» său.

Această Franța, mai importantă decît cea dintre hotarele ei obișnuite, supt scutul regilor ei, n'a ocupat numai Germania și Italia din veacul al XIV-lea, ci influența spiritului ei a trecut mai departe cu Angevinii din Neapole, stăpînitori în Ungaria în același timp cînd, alături de Carol-Robert și Ludovic de Anjou din Ungaria, în Boemia Carol al IV-lea, rudă cu dinastia francesă, crescut în Franța, avînd ființa lui morală întregă legată de Franța, întemeia Universitatea lui din Praga după modelul celei din Paris și chema meșteri din Franța ca să împodobească clădirile castelului regal. Și, cum Ludovic de Anjou a fost rege, nu numai în Un-

garia, dar și în Polonia, aceeași influență francesă s'a întins și mai departe. Și, iarăși, cum în mormintele de la Argeș s'au găsit splendide juvaiere de aur, în special o copcă ce leagă brîul Voevodului cuprins în sicriul de piatră, și aceste juvaiere, și mai ales copca, fac parte din produsele argintariilor francesi din secolul al XIV-lea, cum d. Camile Enlart, în scrisoarea ce am cetit la Academie, acum două zile, spune că această copcă a lui Basarab Voevod, cel înmormîntat la Argeș, se poate pune alături cu produsele cele mai frumoase ale artei francese de juvaiere din acest secol, sînd pe o treaptă cu sceptrul de aur al lui Carol al V-lea, vă puteți închipui că această cultură francesă s'a întins și asupra părților noastre. Cînd ne-am trezit, zic, în occidentalism, l-am primit supt forma francesă, prin influența Angevinilor, a Casei francesce de Anjou.

Și, în sfîrșit, dacă Ludovic de Anjou ar fi ajuns unde dorise, dacă ar fi izbutit să stăpînească Serbia, Bulgaria, să meargă pînă

la Constantinopole, să reîntemeieze un Imperiu latin acolo, aceeași cultură francesă s'ar fi întins și pe malul Bosforului, unde stătuse împăratul frances Balduin de Flandra cu un secol înainte, și s'ar fi stabilit astfel legături cu Ciprul, cu Rodos, unde trăia limba francesă, arta francesă, feudalitatea francesă, obiceiurile francesese, și s'ar fi trezit atunci din nou acele amintiri ale lui Godefroi de Bouillon din Siria cruciatelor, unde e sămănată peste toată întiderea țării arta francesă prin rămășițele castelurilor cruciaților de odinioară.

Este mult mai mult Franța aceea decît nebunia unui Carol al VI-lea dînd balurile lui mascate curtenilor ușurateci ai unei Curți decăzute sau decît nenorocita Franța a lui Carol al VII-lea, cucerită în mare parte de Englesi și trebuind să recurgă la forțele populare încorporate în păstorița Ioana Darc ca să ajungă din nou în stăpînirea teritoriului său.

Această veche cultură francesă, de care se vorbește prea puțin, aceeași cultură care este esențial și

aș zice aproape: egoist națională, care este, în orice cas, strict națională, cultura aceasta a avut în desvoltarea generală a Europei rosturi mult mai mari decît îmi închipuiam sau, în orice cas, decît cum ni închipuiam, eu și toată lumea. Acum cîteva decenii se spunea curent — și mai zilele trecute un învățat profesor de filologie, care mă prinsese la Academie după citirea scrisorii d-lui Eulart, mi-a repetat teoria, afirmînd că acolo e adevărul, dincolo de care nu se află nimic —, acum cîteva decenii se credea că poezia epică a evului mediu e de origine germană, că lirica evului mediu e tot germană, că arta svului mediu, și în special arhitectura, e gotică, pe cînd cercetările cele mai recente, ale Germanilor chiar, au dovedit tocmai contrariul. În Istoria literaturilor romanice, pe care am terminat-o de curînd, am îndrăznit să afirm că inspirația poemelor epice din evul mediu nu este germanică, ci francesă. Împotriva opiniei unui Pio Rajna, Italian influențat de cultura germană, împotriva deci a

acestei păreri curente am tăgăduit existența unui epos primitiv german, și am afirmat că cel d'întîiu cîntec popular de caracter epic, slăvind isprăvile cavaleriești, luptele pentru desrobirea Sfîntului Mormînt sau evenimentele mai vechi care erau în legătură cu această desrobire a Sfîntului Mormînt aparțin sfîrșitului secolului al XI-lea și că, de oare ce cruciatele au fost «Gesta Dei per Francos», cum se zicea în evul mediu, adecă: «Isprăvile lui Dumnezeu prin Francesi», atunci, în societatea aceasta francesă, în legătură, pe de o parte cu pelerinagiile la mormintele și moaștele vestite de sfinți, și pe de altă parte în legătură cu puternicul curent care îndrepta toată lumea către Locurile Sfinte, s'au format, în această Franță de pe la 1100, cele d'întîiu cîntece populare cu caracter epic foarte întins, foarte interesant, și că «Niebelungenlied» și celelalte au venit printr'o imitație a eposului frances. Fiindcă vestitul Cîntec al Niebelungilor este de origine vădit mai recentă decît Chanson de Ro-

land și ciclurile deosebite în care se împarte cîntecul epic frances: ciclul cruciatelor, ciclul breton, ciclul lotaringian. Așa încît poesia aceasta de isprăvi viteze din evul mediu a apărut în mijlocul societății franceze.

Am mers mai departe chiar : toată lumea știe cît de vestite sînt cîntecele epice ale Sîrbilor, cărora aceeaștia li dătoresc foarte mult și în ce privește fixarea hotarelor Iugoslaviei în momentul de față, căci țară rapsozii veacului al XIV-lea Statul unit al al Sîrbilor, Croaților și Slovenilor ar fi avut poate hotare mai mici.

Cîntecele acestea, în legătură cu ale noastre, — căci fără îndoială s'a cîntat întîiu sîrbește la curțile Domnilor noștri, de aezi sîrbi, cari mergeau pînă departe, pentru ca pe urmă să se cînte românește isprăvile Domnilor romîni — ; ei bine cîntecele acestea sîrbești, atribuite unei spontanee izbucniri de poezie în sufletele Sîrbilor, mi se par a a nu veni de la Slavi în genere și de la Sîrbi în particular. Am observat că tocmai în momentul

cînd încep cîntecele despre Marcu Crăișorul și celelalte, tocmai în momentul acela Sîrbii erau într'o epocă de decadență : Statul lor era sfărîmat, Turcii îi zdrobiau, societatea sîrbească însăși n'avea acel sentiment despre sine care face să țîșnească poesia epică. Se dusesese Taratul Sîrbilor, se ajunsese de la Țar la Craiu la conte și la despot.

Nu în momentele acestea un popor găsește în sufletul lui acel elan din care să rezulte o creațiune populară ca aceasta. Și atunci mi s'a părut, și am spus-o, și o susțin și acum, că în cîntecul acesta al Sîrbilor de la 1380 este o depărtată influență francesă. Dinastia francesă a dat o ramură care s'a așezat în sudul Italiei, Angevinii. Un Angevin a vrut să cucerească Albania și ai lui s'au așezat pe coasta Peninsulei Balcanice ; poporul albanes, elementele sîrbești de la Marea Adriatică au fost influențate adînc de această politică angevină și de oamenii viteji, pricepuți și energici cari o reprezentau ; și atunci tot vechea epopee francesă a fost aceia care s'a răspîn-

dit în această parte a Peninsulei Balcanice și a dat Sîrbilor, la un moment dat, epopeia din care pe urmă a derivat și epopeia noastră.

În ce privește poesia lirică germană, ea este evident mai tîrzie decît lirica francesă din evul mediu și supt foarte multe raporturi inferioare.

Învățații germani ei însuși recunosc astăzi, pentru că nu pot face altfel, că arhitectura gotică este o creațiune a poporului frances. Dacă, astfel, catedrala din Strasbourg adaugă unele elemente de artă cari nu aparțin poporului frances totuși bazele sînt fără îndoială bazele găsite de Francesi în legătură cu acea cultura generală romanică, romană, care este la baza tuturor lucrărilor în evul mediu și la baza vieții umanității până în momentul de față.

Căci, cum scoatem în mare parte pe Germani din domeniile pe care le-au invadat, eu aș fi dispus și în ce privește lucrurile bizantine să mai reduc puțin din întinderea acestui termen.

Am fost acum în urmă — și în privința aceasta un articol o să

apară în revista «Il Primato italiano» —, am fost acum în urmă în Milano și am văzut vechea biserică a Sfântului Ambrosie, cu împodobirile ei de smalt colorat, cu figurile curioase săpate în piatră, cu lei supt scaunul care la noi ar fi scaunul domnesc și care acolo e amvonul șefului religios, al arhiepiscopului. Ei bine aceste ornamente samănă perfect cu ceia ce găsim la noi, prin figurile curioase săpate în piatră, în cadrul ușilor și ferestrelor.

Și noi avem supt jețul unde stătea Domnul acei lei striviți, acele cariatide de piatră pe care apasă scaunul. De obicei se zice: artă bizantină. Dar ce e Bizanțul, m'am întrebat? Represintă o națiune? „Bizanț“ înseamnă limbă grecească, influență orientală, ortodoxie, dar mai presus de toate, la început, dominînd orice, înseamnă: tradițiune romînă, fiindcă Bizantinii nici nu se numiau Bizantini, ci Romei, și până în ultimul moment au ținut să se facă distincțiunea aceasta: că ei sînt totuși „Romani“. Atunci, așa fiind, trebuie să se introducă

Roma la originea tuturor lucrurilor noastre și prin această introducere a Romei la începutul tuturor lucrurilor noastre ne simțim mai aproape, toți cari venim într'un fel sau într'altul de la dînsa. A dovedi aceasta este o sarcină mare pentru un istoric, dar și o mare binefacere pentru toate civilizațiile care au venit din lumea romană.

Așa încît în civilizația francesă, în cultura francesă din întăia epocă, pe care noi nu o cunoaștem mai de loc și pe care ar trebui să o cunoaștem, dacă nu în original, cel puțin în traduceri bine făcute, pentru că limba francesă din secolul al XII-lea, al XIII-lea, al XIV-lea și chiar al XV-lea nu este la îndemîna oricui și a terminat lecțiunile de gramatică, a cetit un număr de poesii și de romane contemporane sau a căutat informațiuni despre politica externă în „Le Temps” sau „Journal des Débats”, în această literatură francesă din evul mediu, care trebuie ținută strîns legată de arta contemporană și de viața politică din acel moment, se pot găsi splen-

dide isvoare de inspirație pentru toată lumea.

Dar între această cultură și cultura francesă a venit alta fasă, în urmă, și al cărui secret trebuie să-l găsim în seara aceasta. Este o deosebire pe care au văzut-o foarte bine și unii dintre Francesii cei vechi, de și prin aceasta înțeleg pe cei din secolul al XVII-lea, cari trăiau după ce vechea cultură se isprăvisse și începuse cea nouă. Au simțit-o bine și au exprimat-o foarte neted.

În cercetările mele pentru Istoria Literaturilor Romanice am găsit un pasagiu foarte interesant al lui Fénelon însuși, autorul lui «Télémaque», care, într'un anume loc din scrierile sale, vorbește despre această prefacere, și o regretă. Ni spune că a fost o limbă francesă mai veche — și evident o literatură dominată de caracterul acestei limbi, căci, zicînd limbă, înțeleg literatură și, zicînd literatura, înțeleg desvoltarea limbii în care e scrisă — a fost deci o limbă mai veche, care era mai spontanecă, mai bogată în termeni, mai energetică, mai colorată, mai variată și,

putem adăugi, tălmăcindu-l pe dînsul, că avea o sintaxă de o elasticitate extraordinară, asemănătoare cu toate sintaxele populare medievale, o sintaxă pe care o putem înțelege foarte bine după propria noastră sintaxă, cum o înțelegem în graiul țeranilor, al poveștilor populare și a tot ce vine din masele înseși ale națiunii noastre. Și Fénelon se întreabă: am câștigat noi mult părăsind pe aceia pentru a primi limba cea nouă și a scrie acea limbă nouă a culturii, care va avea firește un caracter deosebit, al unei limbi noi?

Întrebarea pusă de Fénelon se îndreaptă pe drumul nostru. Dar, pentru a ne găsi într'adevăr pe acest drum, pentru a ne simți pe terenul pe care trebuie să umblăm, pentru a atinge scopul pe care ni l-am propus, pentru aceasta trebuie să vedem deosebirea între vechea cultură și cea nouă în ce privește limba de la care pleacă această cultură nouă. Să vedem ce s'a lăsat de cea veche, ce s'a introdus de cea nouă.

În veacul al XVI-lea s'a petre-

cut în cultura francesă, precum și în viața generală francesă, o foarte mare schimbare. Schimbarea aceasta a consistat într'o operațiune de curățire, de epurațiune, de eliminare, de fixare în forme mai definitive, dar care înseamnă o sărăcire supt raportul vocabularului și al sintaxei. A fost o operație, asupra limbii franceze, asemănătoare cu operația care s'a făcut în Grecia din timpul nostru, de și în Franța n'a fost așa de accentuată, și care s'a încercat a se face și la noi cu cel puțin tot atita lipsă de bun simț cîtă se observă în încercarea similară din Grecia.

În Grecia, cînd s'a întemeiat Statul grecesc modern, între 1821 și 1830, a fost pe de urma unei inițiative fanariote în țerile noastre: mișcarea lui Alexandru Ipsilanti care a dat faliment, dar pe urmă mișcarea s'a mutat în Moreia, unde au luptat clefti, Greci, Albanesi, Aromîni, populațiunea țerănească din părțile acelea; așa încît Grecia are la origine un fenomen de revoltă rurală. Fanariotul și-a fă-

cut proclamația, dar, cînd a fost să se dea lupta adevărată, a dispărut, și a trebuit ca elementele rurale sănătoase din Moreia să desăvîrșească mișcarea. Ei bine, acestor elemente li se cuvenia să aibă măcar o literatură pe care s'o poată înțelege. Dar, cum vechiul spirit domina în clasele culte, s'a impus Grecilor acestora cari întemeiaseră Statul, o limbă pe care n'o înțeleg nici până acum. Pentru limba poesiei, n'au avut ce face: ea este în cea mai mare parte în graiul poporului; limba narațiunilor în prosă este cam așa, cum este acea a gazetelor, ținînd calea de mijloc, dar, în ce privește știința, în ce privește elocvența parlamentară, s'a trecut peste caracterul limbii vulgare pentru a vorbi ca în timpul clasicității elene, cu o foarte mică schimbare.

Știți că în Grecia a fost o bucată de vreme o strașnică luptă în favoarea traducerii cărților sfinte pe înțelesul tuturor; s'a vrut să se traducă evanghelia în «apla», dar a urmat o mișcare generală a studenților, cu profesorii în frunte,

care a căutat să distrugă cărțile profanatoare ale limbii bune, și astfel s'a revenit la textul Evangheliei care se cetește azi așa cum a fost scris în acele veacuri de după Hristos, dar prea puțin inteligibilă pentru credincioșii din biserică.

La noi s'a încercat pe vremea lui Eliad, o prefacere totală a limbii românești; încercase puțin și Asachi în Moldova să introducă cuvinte italiene și mai ales construcții sintactice de împrumut italian, dar Eliad a luat-o mai radical. Începînd asemănări între limba românească și cea italiană, a ajuns la părerea că a noastră, mai la urma urmei, s'a depărtat puțin din drumul firesc al evoluției limbii Romei, care este italiană, și încetul cu încetul limba românească trebuie deci readusă la această limbă italiană. Iar Laurian și urmașii lui au vrut să prefacă limba românească într'o imitație de latinească. Vestitul dicționar al Academiei Române, cu care se învelesc astăzi pachetele pentru că nimeni nu-l mai cumpără, dicționarul lui Laurian și Ma-

ssim e dicționarnl unei limbi ne-existente, înșirînd cuvinte pe care poporul nu le-a primit și care au dispărut, pentru că bunul simț al poporului nostru nu putea primi ca în loc de: „Era o babă și un moșneag...” să se zică «Era unu veteranu și una veterană...» (mare ilaritate). Evident că aceasta nu putea să meargă.

Cu nesfîrșit mai mult bun simț oamenii Franciei de pe la jumătatea veacului al XVI-lea și începutul veacului al XVII-lea, Pleiada, școala lui Ronsard, Jodelle, Joachim du Bellay și ceilalți, ca și, mai tîrziu, Malherbe, care a înlăturat ceia ce era prea îngrămădit, de o colorație prea brutală, de o inovație prea neașteptată și a dat forme mai discrete transformării acesteia, au tăiat o bună parte din vechea limbă francesă a cronicelor a cîntecelor epice și lirice din evul mediu, a povestirilor acelor, așa de interesante în naivitatea lor, care sînt fabliaux-urile evului mediu, și au construit, după regulile arhitectonice ale lui Vitruviu, ceva asămănător îu perfecție

ca acea vestită casă a lui Palladio din Vicenza, care formează admirația tuturor turiștilor, clădire mică, dar de proporțiuni admirabile, cu colonadele ei simple și care se proiectează pură pe splendidul cadru al munților vecini. Această casă, opera lui Palladio, n'aș zice că este astăzi cum a putut fi Partenonul înainte de distrugerile suferite din partea barbarilor, dar este fără îndoială una din cele mai nobile concepții ale spiritului uman. Ei bine cam așa cum, din vechea zidărie înflorită barbară, abundantă, din evul mediu s'a făcut micuța și proporționată, senină și armonioasă, casă a lui Paladio din Vicenza tot așa din stufoasa veche limbă francesă a evului mediu s'a făcut, trecînd peste exagerările, barbare încă, ale școlii lui Ronsard, limba francesă a secolului XVII-lea, care a cîștigat în armonie ceea ce a pierdut în bogăție și a cîștigat în circulație universală ceea ce a pierdut în expresiune națională.

Vedeți: Franța, în momentul acela, a făcut un mare sacrificiu. D-voastră știți că la un moment

dat, începînd încă din secolul al XIV-lea și mai ales din al XV-lea, omenirea a părăsit o mare parte din obiceiurile evului mediu pentru a trece în formule clasice. Aceasta este Renașterea.

Mișcarea aceasta a Renașterii a întrebuițat întăiu ca vehicul limba latină, și nu în formele acelea în care această limbă era tîrită prin toate vulgaritățile contemporane ale evului mediu, prinzînd ceva din praful tuturor barbarilor pe care-l vîntura, ci limba latină în forme absolut curate, superbe, cristaline a lui Cicerone și Virgil.

Vă puteți închipui cît de puțină lume se putea atinge de această frumoasă mișcare a Renașterii cînd trebuia să facă întăiu zece ani de limbă latinească ciceroniană, foarte dificilă în ce privește gustul.

Cineva a spus doar glumind că lumea ciceroniană nu admitea întrebuițarea unui alt cuvînt latin decît acel care se găsește la Cicerone și, nu numai atît, dar nu putea întrebuițta acel cuvînt în altă formă substantivală sau verbală decît în forma găsită la Cicerone.

În felul acesta vă puteți închipui că Renașterea nu putea să înnainteze.

S'a întrebuintat după aceasta ca vehicul pentru Renaștere limba italiană, cu bogăția sa de vocale, cu claritatea sa, care-i întrece armonia, căci armonia cere și un mister pe care limba italiană nu-l are totdeauna. Limba italiană avea apoi deprinderile sale, trecute de la o generație de scriitori la alta, de a se ținea de limbajul poetic al lui Dante și de limbajul în prosă al lui Boccaccio, care sînt cerinți și până acum pentru literatura italiană.

Și eu am scris în italienește, dar foarte prost, de și cred că vorbesc bine această limbă; și explicația de ce scriu așa de prost italienește cînd cunosc limba; mi-am lămurit-o cu prieteni italieni. Explicația este aceasta: limba italiană scrisă este cu totul alta decît cea vorbită, și, pentru ca s'o scrii așa, trebuie să suferi o întreagă operație de diformare, care cere un număr de clase făcute spre a deprinde întoarcerea cugetării la

punctul cînd s'au fixat normele, peste care nu se poate trece, ale stilului italian din timpul nostru.

Și trebuie să ne gîndim încă la un fapt: că aceste norme erau făcute și mai complicate, și mai artificializate, prin urmare, în acest veac al XVI-lea, cînd Francesii au creat o limbă nouă pentru cultura cea nouă. Doar este epoca așa-numită concettistă, cînd poezia nu era o manifestare spontană a sufletului omenesc, ci sufletul se învîrtea în mișcări complicate pentru ca să iasă ceva foarte elaborat.

Acesta este sensul «concettistului»: a porni cine știe de unde ca să ajungă pe căi întortochiate la scopul țintit.

Și cutare Român din epoca aceea, trăind în mediu italian, și în Orient, iar mai târziu în Occident, în cursul călătoriilor lui, a izbutit să fie concettist. Este fratele lui Mihai Viteazul, Petru Cercel. Ceia ce însemnează că Românul este bun pentru multe lucruri și că are puțința de a se acomoda la tot felul de împrejurări prin inteligența lui larg deschisă.

Și astfel fiul Domnului român Pătrașcu-cel-Bun, fratele furtunosului Mihai Viteazul, s'a putut transforma într'un elegant „conzettist“ la Curtea Franciei, a Ecaterinei de Medicis, italianisantă, în acea societate foarte rafinată a tinerilor eleganți, spilcuiți, cu cerceșul la ureche, al „mignonilor“ lui Henric al III-lea, de unde numele de Cercel al lui Petru,—căci altfel n'ar fi fost poreclit așa, dacă toată lumea la noi ar fi purtat cercel și dacă el n'ar fi venit cu cercelul gata de la Curtea lui Henric.

Deci limba latină nu putea servi ca vehicul noii concepții umaniste a Renașterii, noii civilizații cu caracter universal, putându-se întinde asupra tuturor țărilor, asupra tuturor națiilor; limba italiană, mai ales în faza «conzettistă» la care a fost ajuns în veacul al XVI-lea, după ce căpătase o foarte largă întindere și în Apusul și în centrul și în Răsăritul Europei, nu putea să ajungă la acest rezultat, adecă de a fi un mijloc de schimb unic între nații și, în al doilea rând, de a reprezenta cu calitățile

luate de la toate națiile și într'un chip aplicabil la orice nație conceptul unitar de umanitate modernă, și aceasta tocmai din cauza artificialității ei.

Atunci poporul frances a făcut, pe la 1600, sacrificiul unei părți din patrimoniul culturii sale, sacrificiul unei tradițiuni glorioase, sacrificiul putinței de expresie reală și integrală a vieții sale morale pentru a face dintr'o limbă a sa și numai a sa una care să poată servi pentru acele legături între nații, pentru acele manifestări comune umanității care stăteau în programul Renașterii.

Evident pentru poporul frances a fost o pierdere. Atâtea locuțiuni au murit, și le găsește cineva doar în graiul popular din deosebite provincii; întregi domenii literare s'au pierdut; sintaxa aceea flexibilă, plină de subtile variațiuni, de întorsături rare, nu mai există.

În timpul din urmă s'a încercat, în dorința de a da ceva nou publicului celui mai rafinat din lume, a se reveni puțin la acele lucruri. S'a căutat întâiu a se învia cu-

vinte latinești de către un poet venit din Orient și fixat la Paris, dar neavînd simțul pe care localnicul, acela care face parte din rasa însăși, e capabil să-l comunice graiului său : elementele latine din poesia d-lui Moréas ar însemna o tentativă de felul acesta. Dar pe urmă au venit alții, Francesi cari au încercat întoarcerea la trecut, în poezie și în prosă, puțin înaintea de războiu și după războiu — și mă gîndesc la o parte din literatura poetică a d-lor Claudel și Jammes, mă gîndesc la o parte din literatura în prosă care s'a scris mai ales în ultimele două decenii. Și ea mi se părea puțin curioasă și mie care am trăit mai multă vreme în mijlocul culturii franceze, acum treizeci de ani, cînd mișcarea era numai în poezie și se mulțămia cu exagerările de limbă ale lui Moréas și cu reeditarea bătrînului Villon și a lui Olivier Basselin și a celorlalți poeți, din evul mediu sau din veacul al XV-lea, cari cuprind într'înșii unele din acele elemente dispărute ale civilizației franceze mai vechi, cum este poesia lui Verlaine.

S'a trecut de la artificiile grecești ale lui Moréas și de la învierea de ev mediu a lui Verlaine la forme în care totuși pentru a avea noutate se scotocește în tesaurile de multă vreme părăsite ale unei epoci încheiate.

Dar, vedeți, încercarea aceasta de inovație nu prinde. În loc să fie un element comun la scriitorii cari încearcă a inova în acest domeniu, în loc să fie o dezvoltare normală de la unul la altul, să se vadă că este într'adevăr un curent care se va încetățeni și va produce un rezultat, sînt singularități mai mult individuale. De ce? Pentru că nația franceză s'a deprins de la 1600 și până acum cu această limbă, o limbă cristalizată, prefăcută într'un mijloc de comunicație internațională și de manifestare a unității de cugetare și de simțire a umanității, care a fost impusă în epoca lui Malherbe peste basa tradiției ca și, în parte, peste încercarea revoluționară a lui Ronsard.

Este același lucru ca și cu ortografia franceză.

Sîntem într'o epocă democratică, și cel d'întăiu crez al democrației

este leafă mare și muncă mică ; deci și în domeniul orfografiei ar fi urmat să se simplifice ortografia așa încît cineva să aibă ortografia în chip spontan eu fără a o fi învățat. Trăim doar în epoca în care s'a putut face același lucru cu arta : am văzut la Salonul din Paris un tablou represintînd pe Rouget de l'Isle cîntînd Marselesa, făcut din tăierea dibace de mărci postale. (Ilaritate). În vremea mea nu se mersese cu asemenea inovații la Salon, ci cel mult se exhiba în familie. Și alături de acest tablou era unul care trebuia să represinte o cafenea marocană, și Marocanul era făcut din trei cuburi : unul mic represinta fesul Marocanului, altul mai mare trupul și un paralelipiped basa însăși a Marocanului din cafenea.

Aceasta presupune scutirea completă a oricărui pregătiri în ceia ce privește desemnul. De altminteri, supt acest raport, în epoca dadaismului, toate națiile se întrec la asemenea producții futuriste : mi-a căzut în mîna zilele trecute o carte pentru soldați, tipărită, pentru Germanii din timpul războiului,

care înfățișează admirabili soldați de plumb cu patru linii: natura toată e compusă dintr'un fel de tremurătură de alte linii care trec vertical, pentru a reprezenta copacii, trase orizontal pămîntul și trase în cerc tot ceia ce voiți: o izbucnire de bombe și așa mai departe (ilaritate). Deci într'o epocă democratică, avînd astfel de apucături, este foarte natural să se urască ortografia francesă.

Îmi aduc aminte de uimirea pe care am simțit-o cînd am primit o carte de omagiu către fostul meu profesor — pentru că am obiceiul, prin care mă deosebesc de multă lume, să consider pe cel care mi-a fost cîndva profesor că-mi rămîne profesor până la ultima lui clipă, și chiar cînd nu mai e în viață, pentru că, și dacă nu mai trăiește în sine, trăiește încă în mine — și iubitul meu învățător în ale istoriei Charles Bémont, un articol tipărit în ortografia cea nouă. Ceva așa de ciudat încît nu l-am cetit nici până acuma. M'am luptat să-l cetesc, dar n'am putut. De ce? Pentru că, ortografia francesă, o fi ea complicată, dar a

creat forme plăcute ochiului, și ne-am deprins a vedea într'un anume fel cuvîntul frances.

Tot așa acei cari scormonesc dicționarele vechi, ca și Grecii din Alexandria, ca să facă symbolism sau umblă cu dicționare latinești fără să știe limba latină, aceștia nu izbutesc.

Prin urmare, încă odată, Franța a făcut un sacrificiu părăsind o parte din moștenirea ei. Pe de altă parte, poporul frances ar putea voi să revie vre-odată la o limbă mult mai bogată, mult mai flexibilă, împrumutînd elemente din tot trecutul ei, dar nu poate să facă aceia ce noi, în momentul de față, putem face cu literatura noastră. Cînd cîte un poet găsește un cuvînt pitoresc în cutare regiune, de exemplu „glia“ d-lui Goga, atunci toți, și cei din regiunile unde nu s'a auzit niciodată cuvîntul de „glie“, trîntesc cîte o „glie“ cu rost sau fără rost, și lumea primește (ilaritate). Ceia ce înseamnă că, la introducerea unui cuvînt nou, ar trebui să se iea un fel de brevet pentru ca alții să nu-l prostească prin întrebuițare ne la locul ei

(ilaritate). Ceia ce facem noi acum, cînd umblăm după cuvinte rare, cînd ne bucurăm dacă descoperim într'un vechiu izvor o întorsătură necunoscută, cînd întrebuițăm toată dibăcia noastră pentru a da rezonanțe din trecut, care prind așa de bine în limba de astăzi, aceasta nu o poate face poporul frances. Și, de altfel, n'o putem face nici noi în aceeași măsură în care aceasta s'ar îngădui unui popor care n'are literatură de loc.

Unii din d-voastră vor fi asistat la conferința foarte interesantă pe care a făcut-o la Ateneu d. Urban Jarnik, bătrînul profesor ceh, care ne cunoaște de multă vreme și a tipărit și poezii populare românești. Ei bine, d. Urban Jarnik,—cum și încă cineva, acum în urmă, pe care nu-l voi spune pe nume, de și îl știu—, întrebuița în conferința sa unele expresii de care era foarte mîndru că le-a putut spune, care-i păreau pitorești, și erau românești acele expresii, fără îndoială, numai pentru noi ele se păreau puțin cam curioase, fiind prea colorate; ele ne mirau, de și erau românești.

Sînt unele popoare care nu se opresc la lucruri de acestea: așa Germanii pot să întrebuițeze orice cuvînt; nimic nu-i lovește. Mai sînt alte popoare care au foarte multe calități, dar sînt venite ceva mai nou în civilizație, și atunci li lipsește acea notă de discreție care împiedecă întrebuițarea unor cuvinte ce displac la popoare mai vechi. Discreția este un lucru care vine tîrziu de tot, și în materie de limbă, ca și în materie de îmbrăcăminte. Imediat poți recunoaște cam de cîtă vreme cutare familie poartă haine de preț (ilaritate); la cutare zici: le-a purtat totdeauna, ba și maică-sa și bunică-sa au știut să se îmbrace cu haine mai bune și de gust; la alții zici: cel mult de doi ani încoace se îmbracă cu haine mai bune! (Mare ilaritate.)

Așa este și în materie de limbă.

Revenind la lucrul foarte serios pe care voiam să-l spun, repet: Franța a făcut mari sacrificii primind această limbă epurată, interzicîndu-și atîtea lucruri și în același timp făcînd sacrificiul atîtor elemente care trebuiau să-i fie

foarte scumpe. Ar fi însă o foarte mare greșeală să se creadă că pentru aceasta Franța, poporul frances, au renunțat la dreptul de a se exprima integral, de a da impresiunea deplină a ființei lor. Numai cît, atunci cînd o parte din viața sa n'a mai pus-o în literatură, a găsit mijlocul de a pune partea aceea într'o regiune inimitabilă pentru noi toți, oricît și-ar închipui cineva că poate să primească tot ce se cuprinde în ființa morală a poporului frances: în viața lui însăși.

Și astfel un secret al culturii franceze este următorul: această cultură, care se pare așa de generală, este totuși cea mai specială din toate supt o anume lature a sa.

În limba aceasta, cu cuvinte relativ puține, în limba aceasta cu construcțiunea sintactică matematică, algebrică—s'a zis despre cutare doamnă, bine cunoscută de Voltaire, s'a zis de către Carlyle că era o „algebraic lady“ (surisuri); ei bine, o doamnă algebrică este și sintaxa francesă, cu acele puține cuvinte, cu acele strade rectilinare care sînt stradele sintaxei franceze,

care, vedeți, samănă foarte bine cu aleile de la Versailles, cu copacii tunși toți la aceeași înălțime, cu platbandele perfect geometrice, cu jet-d'eau-urile care țîșnesc totdeauna în linii anume calculate ca să se acomodeze cu înseși liniile arhitectonice ale clădirilor, iar caracterele arhitectonice rămîn să fie în armonie și cu portretele din interiorul clădirii. Este o supremă rafinare trecută în instinct, și care nu se poate imita.

Uitați-vă în Germania și mai ales în Rusia Țarilor. Ce n'au grămădit în palatele lor! Toate bogățiile Europei și Asiei, dar un lucru nu samănă cu lucrul de alături, pe cînd cultura cea adevărată este aceia în care toate să se potrivească pentru a da aceeași unitate.

Și în privința aceasta cultura noastră populară este superioară claselor de sus în momentul de față. În casa țeranilor orice lucru se potrivește cu celalt, pe cînd la oraș nu mai este așa. Vedeți muzeele pe care le facem, — muzeul din Strada Renașterii de pildă, al răposatului Kalinderu (surîsuri):

sînt lucruri luate de ici și de colo și este pretutindeni o nepotrivire strigătoare. Cultură nu este unde toate lucrurile nu se înțeleg între dînsese și nu represintă, împreună, ființa acelu care locuiește înăuntru.

Deci această perfectă armonie discretă este taina mare a culturii, pe care poporul frances o are. Din cuvinte puține, din sintaxa aceia rectiliniară, cu un admirabil simț el a scos un rost perfect ca proporție și a introdus de la el nuanțe care nu sînt în cuvinte. Un popor care are multe cuvinte, scoate pentru fiecare idee alt cuvînt. În cazul culturii noi francese, nefiind nici abundența cuvintelor și nici nesfirșitul circuit sintactic prin care poți face să circule deosebitele elemente, atunci, din tot ceia ce sufletul omenesc poate să aibă mai subtil, Francesul a știut să introducă acele nuanțe infinite.

Multe persoane-și închipuie că, dacă știi un număr de cuvinte francese indispensabile, dacă știi sintaxa, care se învață așa de ușor, dacă au luat un număr oarecare de lecții de ortografie, care, de și

grea, se poate totuși învăța, dacă au făcut și cîteva călătorii în Franța, dacă au mai prins și un accent parisian, au cultura francesă. Nu! Cît mai este după aceea, și cît de greu să capeți cît mai este! La Frances restul vine prin cale instinctivă din toate generațiile care au trăit într'însul, pe cînd d-ta trebuie să faci un „tour de force“ în propria d-tale persoană, începînd de la anume vristă, ca să crezi toate generațiile care au trăit atavic în cellalt. Așa încît în literatura francesă, în viața publică francesă, în viața de familie francesă, în cele mai mici detalii ale vieții francese este o complinire a tuturor elementelor literaturii, pentru a căpăta de la sine o confundare armonioasă într'un tot artistic, pe care trebuie să-l admirăm, dar să nu ni treacă din minte că l-am putea ajunge.

Dacă deci este așa de greu să-ți asimilezi până la identificare cultura francesă, atunci se poate face altceva cu mai mult folos: să luăm din acea cultură cît ni trebuie pentru ca în propria noastră indivi-

dualitate etnică, unde strămoșii ni-au transmis, pe aceiași cale ca și la Francesi, opera anterioară grămădită în ființa noastră, să elaborăm și noi ceva armonic în care, asemenea cu cultura francesă pe care o admirăm, să fie și tot ce vine de la îndepărtații strămoși comuni, partea de rasă la ei ca și la noi, și ce se poate adăugi de la dînșii pentru a complectă elementele din propria noastră ființă. (Aplause.)

Împrumutul trebuie să fie o grefă, iar nu o legătură; nu o cîrjă, și niciun picior de lemn. Și aici este greșeala ce se face. Evident este mult mai ușor să suplinești printr'un lucru împrumutat pe cel pe care nu-l ai, dar e mult mai greu să-l altoiești.

Toți nu pot însă să altoiască; am văzut mulți cari se încearcă să altoiască, dar puțini știu să altoiască bine. Dar ce lucru frumos, cînd o mîină meșteră a izbutit să prindă tocmai partea care trebuie și în locul unde trebuie, legînd așa de delicat, încît viața unei plante să treacă în viața celorlalte! E o

supremă operație de grădină și de cultură. (Aplause.)

Prin urmare: vrea cineva să cunoască poporul frances, să se ducă acolo. Dar nu la partea internațională a culturii francese, deschisă pentru orice străin superficial, nu în lumea comercială a Parisului, larg desfășurată pentru orice pretențios care-și închipuie că a sărit în apele Iordanului și s'a și făcut creștin (ilaritate). Nu. Să caute să se apropie cu respect de viața cea intimă, ascunsă străinului — străinului care n'o merită.

Am stat și eu ani întregi în Franța, cînd eram tînăr, dar porțile familiei francese, intimitatea sa mi s'a deschis după treizeci de ani, acum la foștii miei profesori, la actualii miei colegi; astăzi numai am văzut Franța cea adevărată. Fiindcă nu e popor care să scoată mai mult la vitrină unele lucruri, dar care să apere în același timp mai mult templul familiei și tot ceia ce se ține de dînsul ca poporul frances.

Vă spun lucruri care poate or să descurajeze o samă de persoane, dar le spun pentru că sînt ade-

vărate și pentru că necunoașterea acestor lucruri adevărate înseamnă un păcat față de cultura și de ființa noastră, iar pe Francesi îi va scăpa de un număr de inoportuni și incomozi în genul eroului lui Constantinov, Bulgarul Bai-Ganciu, acel care s'a dus la Jireček pentru că scrisese istoria Bulgarilor, și i-a adus ardeiu roșu din Bulgaria, poftindu-se la masă și în gazdă la dînsul (ilaritate). Trebuie să împiedecăm ca de ai noștri să se înfățișeze brutal pentru a-și face loc acolo unde trebuie o întreagă inițiere, care nu e la îndemîna oricui, și mai ales cere timp și anume calitate.

Venim acum la partea a doua a secretului culturii franceze.

Deci cultura francesă este compusă din elemente infinitesimale, răspîndite asupra întregii vieți a poporului frances, capabile de a fructifica alte culturi, incapabile de a fi imitate de cine nu face parte din poporul frances. Cred că lucrul acesta poate rămînea în memoria mai ales a tineretului, în număr așa de mare aici, și pentru care o

bună parte din această expunere poate fi mai folositoare decât pentru noi, ceilalți, cari am trăit bună parte din viață.

Dar este un al doilea secret al culturii franceze.

Spiritul Renașterii am văzut cum a căutat să treacă prin limba latină asupra lumii întregi, să formeze, n'aș zice moneda de schimb, cecul, ci aș zice ceia ce se exprimă în limba unui vechiu scriitor francez, de care m'am ocupat acum treizeci de ani, și căruia i-am închinat trei ani din viața mea, Philippe de Mézières — și, lucru curios, tocmai acum s'a găsit o operă a lui pierdută de două secole, și s'a găsit și testamentul lui, așa că voi putea studia și testamentul și cerceta opera aceia uitată —, ceia ce Philippe de Mézières, în «*Songe du vieil pelerin*», numia „le besant“: moneda de aur a Bizanțului, cea mai bună, care se primia pretutindeni căci era de o compoziție deosebit de pură. Așa se căuta pentru răspîndirea culturii Renașterii o limbă care să fie ceia ce în concepția lui Philippe de Mézières era

«le besant», o ironedă așa de bună încît să se poată recunoaște de orice națiune și să se poată întrebuința pentru schimbul cu orice națiune. Limba latină s'a văzut că este prea grea, cu limba italiană s'a încercat același lucru, dar era prea multă rafinare și nu mergea, și atunci s'a încercat, am spus, limba francesă pentru a o face—cum se zice în fizică despre corpuri că sînt bune sau rele conducătoare de căldură sau electricitate—elementul bun conducător de spirit al Renașterii și al umanismului.

Și în Orient s'a încercat a se face acest lucru cu limba grecească. Limba grecească a fost limba întrebuințată în general în acel Orient, ea s'a predat și în școlile din Constantinopol, din Asia Mică și în școlile din Iași și București. O bună parte din literatură, din lucrările de gramatică și istorie a fost scrisă în grecește : Șerban Cantacuzino a făcut o școală de grecește în București, copiii lui Brîncoveanu și ai tuturor boierilor învățau grecește, cărțile lor de studii se găsesc și astăzi în bibliotecile noastre : fiii lui Constantin-

Vodă au făcut în grecește și compuneri pentru plăcerea părinților, așa cum se fac astăzi în limba francesă de cei cari învață în anume școli francese. Predici în grecește se țineau în vremea aceea din amvonul bisericilor; la o strană se cânta în grecește, la alta în românește; și lucrurile au mers așa în tot secolul al XVIII-lea. Cu Domnii fanarioți, unii de sînge romănesc, cultura era în general grecească, și, cînd cineva voiă să facă o laudă lui Constantin Mavrocordat sau lui Nicolae Mavrogheni, o făcea în limba grecească. Pe la 1818—1821 erau adevărate Universități grecești; profesorii greci, vorbind către ai noștri, îi cuprindeau în comunitatea culturii elenice, spuindu-li: n'aveți altceva de făcut decît să fiți Elini după spirit, cum sîntem noi. Și a trebuit să vie revoluția de la 1821, care ne-a osebit și, supl influența Ardelenilor, ni-am făcut cultura noastră, iar limba grecească a rămas pentru națiunea grecească. Dar chiar din faptul acesta că noi Intiliu, Slavii pe urmă — Sîrbii la sfârșitul veacului al XVIII-lea, Bul-

garii pe la 1850—1860 —, nè-am rupt de cultura elenică, se vede deosebirea interesantă între limba greacă și vehiculul de cugetare universală în sensul umanismului care a fost și este limba francesă.

Aici se vede și valoarea popoarelor respective și putința lor de desvoltare și creațiune, și darul pe care l-au avut unul și altul.

Greaca s'a ținut strâns legată de moștenirea strămoșilor: limba aceasta, care ajunsese printr'un privilegiu rar să servească drept mijloc de cultură superioară și de înțelegere la Curte și în saloane între deosebitele națiuni orientale, limba aceasta nu s'a făcut neconținut vrednică de a fi purtătoarea ideilor diriguitoare, care se schimbă din generație în generație în omenire.

Secretul culturii francese este că ea n'a rămas limba din epoca lui Henric al IV-lea, că la formele acestea simple ale ei, în vocabularul ei relativ sărac, printr'un proces misterios datorit calităților indefinisabile ale rasei, această limbă a putut pe rînd să dea expresiune și spiritului de Curte în epoca lui Ludovic el XIV-lea, într'o vreme

cînd cultura superioară trăia înna-
inte de toate la Curți, și spiritului
filosofic al secolului al XVIII-lea,
spiritului revoluționar întors în mare
parte contra spiritului de Curte, și
pe urmă spiritului romantic, iarăși
revoluționar, care a scormonit ele-
mentele mai intime ale sufletului
omenesc, îndrăznind să inoveze.

După ce s'a isprăvit cu roman-
tismul, aceiași limbă a putut să
exprime douăzeci-treizeci de ani
forma mai așezată de cugetare a
epocei pozitivismului, pentru ca,
în momentul de față, cînd o nouă
epocă idealistă se deschide pentru
omenire, tot limba aceasta, prin
virtutea nesfîrșitelor nuanțe ale su-
fletului frances, să poată servi ca
element purtător al noilor concep-
ții ale omenirii.

Secretul cellalt al poporului fran-
ces stă deci în această nesfîrșită
putere de adaptare, care, chiar
dacă păstrează formele, știe să în-
fățișeze neconținut spiritul nou.
Făcînd aceasta însă ea rămîne în
misiunea ei, care trebuie înțeleasă
bine, dar trebuie înțeleasă în limi-
tele sale stricte. Misiunea limbii
franceze este ca, rămînînd acasă

cu literatura ei pentru a se integra cu celelalte elemente ale vieții naționale, în afară de limitele naționale poate căpăta o formă supranațională și o formă internațională de pregătire a civilizațiilor care nu s'au dezvoltat deplin și armonios, chiar dacă sînt în plină înflorire.

Acesta este un loc pe care nicio altă civilizație nu-l poate rivni și care aparține pe dreptate poporului frances.

Taina, cum vedeți, nu este mare; recunoașterea ei este relativ ușoară. A găsi din aseastă constatare ceia ce poate fi folositor poporului nostru este ceva mai greu, și-l lăsăm în sama societății noastre înseși.

(Aplause călduroase îndelung prelungite.)

Stenografiat de H. Stahl.

Prețul: 3 Lei